

O'TA XAVFLI YUQUMLI KASALLIKLAR VA ULARNING TARQALISHI OLDINI OLISH CHORA TADBIRLARI

Akbarova Barchinoy Baqiyevna
Yuldashev Elmirza Xolmirzayevich

Annotasiya. Hozirda davrda bir qator yuqumli kasalliklar mavjud bo'lib bularni o'rganishimiz va bilishimiz juda zarurdir. Har qanday yuqumli kasallik avj olsa epidemiyani keltirib chiqaradi. *Epidemiya* - yuqumli kasalliklarning biror o'lka, viloyatda yoki mamlakatda keng tarqalib ketishi. Bunda bemorlar soni odatdagidan 5-10 marta ko'p bo'ladi.

Kalit sozlari: *Epidemiya, Epifitotiya, Epizootiya, Ko'kyo'tal, quturish, Sigir chechagi, Ebola isitmasi, Lassa, marburg', Machupo. SARS-CoV-2,-(kovid-19)*

Аннотация. В настоящее время существует ряд инфекционных заболеваний, и очень важно о них знать и знать. Любое инфекционное заболевание, вспыхнув, вызовет эпидемию. Эпидемия – широкое распространение инфекционных заболеваний в стране, регионе или стране. В этом случае количество больных будет в 5-10 раз больше обычного.

Ключевые слова: Эпидемия, Эпифитотия, Эпизоотика, Коклюш, Бешенство, Коровья оспа, Лихорадка Эбола, Ласса, Марбург, Мачупо. SARS-CoV-2,-(covid-19)

Annotation. Currently, there are a number of infectious diseases, and it is very important to learn and know about them. Any infectious disease will cause an epidemic if it breaks out. An epidemic is a widespread spread of infectious diseases in a country, region or country. In this case, the number of patients will be 5-10 times more than usual.

Keywords: Epidemic, Epiphytobia, Epizootic, Whooping cough, Rabies, Cowpox, Ebola fever, Lassa, Marburg, Machupo. SARS-CoV-2,-(covid-19)

Bugungi murakkab sharoitda, yurtimizda boshlangan keng qamrovli islohotlar, yangi O'zbekistonni barpo etish sari tashlayotgan dadil qadamlarimizning bardavom bo'lishini ta'minlash eng asosiy vazifamiz bo'lishi shart. Global inqiroz sharoitida iqtisodiy va siyosiy barqarorlikni ta'minlash, joylardagi mavjud muammolarni manzilli hal etish, ko'makka muhtoj yurtdoshlarimizni qo'llab-quvvatlash, yoshlarimizning orzu-umidlarini ro'yobga chiqarish darkor.

Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining tahlillariga ko'ra, pandemiya xavfi hali uzoq vaqt saqlanib qolishi mumkin. Demak, insoniyat boshidagi sinovlar yana qancha davom etishini hech kim aniq aytib bera olmaydi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti, nufuzli ekspertlar prognoziga ko'ra, pandemiya butun dunyoda inqirozli holatlar, ijtimoiy keskinlik, qashshoqlik kabi muammolarni kuchaytirishi mumkin.

Barchamizga ayonki, pandemiyadan keyin dunyoning ijtimoiy-iqtisodiy manzarasi albatta o'zgaradi. To'plangan tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, kuchli va samarali boshqaruv tizimiga ega bo'lgan davlatlar pandemiya xavfini o'z vaqtida va bir yoqadan bosh chiqarib, bartaraf etishga va bu kurashda yengib chiqishga qodir bo'ldi. Buni O'zbekistonning pandemiya davridagi kurash tajribasi ham isbotlab turibdi.

Hozirda davrda bir qator yuqumli kasalliklar mavjud bo'lib bularni o'rganishimiz va bilishimiz juda zarurdir. Har qanday yuqumli kasallik avj olsa epidemiyani keltirib chiqaradi. *Epidemiya* - yuqumli kasalliklarning biror o'lka, viloyatda yoki mamlakatda keng tarqalib ketishi. Bunda bemorlar soni odatdagidan 5-10 marta ko'p bo'ladi.

Hayvonlarning barcha yuqumli kasalliklari 5 guruhga bo'linadi:

1-guruh -alimantar infeksiyalar. Tuproq, em, suv orqali o’tadi. Ovqat xazm qilish rejimi zararlanadi. Bunday infeksiyalarga kuydirgi, oqsim, manqa, brutsellez kiradi.

2-guruh -respirator infeksiyalar. Nafas olish yo’llari shillik pardalari va ugosaning zararlanishi. Infeksiya asosan havo-tomchi yo’li bilan yuqadi. Ushbu kasalliklarga paragripp, ekzotik zotiljam, qo’y va echki chechagi, go’shtxo’r hayvonlar vabosi kiradi.

3-guruh -transmissi infeksiyalar. Qon so’ruvchi bo’g’im oyoqlar yordamida o’tadi. Qo’zg’atuvchilari doimo yoki alohida davrlarda qonda bo’ladi. Bu kasalliklarga entsefalomielit, tulyaremiya, otlarning yuqumli anemiyasi taalluqlidir.

4-guruh -qo’zg’atuvchilari teri orqali vositachilar ishtirokisiz o’tadigan infeksiyalar, ko’kyo’tal, quturish, sigir chechagi ushbu kasalliklar sirasiga kiradi.

5-guruh -aniqlanmagan yo’l bilan zararlaydigan infeksiyalar.

O’ta xavfli kasalliklar epizootiyasining shakllanish manbalari sel oqimlari, suv toshqinlari, davlat veterinariya xizmati bilan kelishmay turib yer ishlarini olib borish, chetdan olib kiriladigan hayvonlar, oziq-ovqat mahsulotlari, em va boshqa vositalar, chetdan uchib keluvchi yovvoyi parrandalar to’planadigan joylar, o’ta xavfli kasalliklar o’choqlari mavjud joylarda kemiruvchilar va xasharotlar sonining ortishi va biologik terrorizm bo’lishi mumkin.

Odamlarda uchraydigan ko’pchilik kasalliklar yuqumli (infeksion) hisoblanadi. Ularning kelib chiqishi kishi organizmiga tirik kasallik qo’zg’atuvchilar kirishi va ma’lum shart-sharoitlarda ko’payishi, hamda tashqi muhitga qaytib chiqishi bilan bog’liq. Natijada kasallangan odam kasallik mikrobi (qo’zg’atuvchisi)ni boshqalarga tarqatuvchi-kasallik manbaiga aylanadi.

Yuqumli kasalliklarni ko’zga ko’rinmaydigan o’ta kichik tirik mavjudotlar, ya’ni viruslar keltirib chiqaradi. Ular juda oddiy tuzilgan bo’lishiga qaramasdan boshqa tirik organizmlar kabi nafas oladi, oziqlanadi va ko’payadi.

Yuqumli kasalliklar qo’zg’atuvchilarining o’ziga xos xususiyatlaridan biri shuki ular organizmga tushib ko’payganda o’zlaridan toksin (zahar) ajratib chiqaradi va to’qimalar xujayralarining faoliyatini buzadi.

Har bir kasallik qo’zg’atuvchi o’ziga xos ko’rinishga ega bo’lib "o’z" kasalligini keltirib chiqaradi. Har xil kasallik qo’zg’atuvchi organizmga har xil ta’sir ko’rsatuvchi har xil toksin chiqaradi va inson tanasida o’z "yashash joyi" ga ega bo’ladi ya’ni kasallik qo’zg’atuvchi mikroba ko’payishi uchun eng qulay to’qimani tanlaydi. Bir tur mikroba taalluqli bo’lgan ushbu xususiyatlar spetsifik xususiyatlar deb yuritiladi.

Kasallik qo’zg’atuvchilarning ushbu spetsifik xususiyatlari muayyan yuqumli kasallik mavjudligini belgilab beradi. Masalan, ich terlama mikrobi faqat ich terlama kasalligini keltirib chiqaradi. Demak har qanday yuqumli kasallik organizmga tirik spetsifik qo’zg’atuvchi kirishi va uning ko’payishi natijasida kelib chiqadi. Agarda viruslar ko’payishiga hech qanday to’siq bo’lmaganda edi, ular ajratib chiqargan zaharlar ta’sirida odamlar halok bo’lib ketgan bo’lar edi. Biroq inson organizmi mikroblarga qarshi kurashish, ya’ni ularni o’ldirish va ular tomonidan chiqarilgan zaharlarni neytrallashtirish (zararsizlantirish) qobiliyatiga ega. Bu qobiliyat yuqumli kasalliklarga nisbatan chidamlilik yoki *immunitet hisoblanadi*. Immunitetning tug’ma va orttirilgan turlari farqlanadi. Tug’ma immunitetga ma’lum kasalliklarga chidamlilikni belgilab beradigan faqat ma’lum tur ya’ni hayvon yoki odamga xos bo’lgan nasldan-naslga o’tuvchi kasallikka chidamlilikka aytiladi. Masalan cho’chqalar o’lati bilan faqat cho’chqalargina kasallanadi. Odamlar va hayvonlarning boshqa turlari bu kasallik bilan kasallanmaydi.

Orttirilgan immunitet ma’lum bir yuqumli kasallik bilan kasallangandan so’ng yoki maxsus emlashdan so’ng hosil bo’ladi.

Emlash deb o’ldirilgan yoki kuchsizlantirilgan yuqumli kasallik qo’zg’atuvchilarining yoki ularning zararsizlantirilgan toksinlari (zaharlari)ni sun’iy ravishda inson organizmiga kiritishga aytiladi. Emlashdan so’ng kasallik qo’zg’atuvchisi organizmda ushbu qo’zg’atuvchiga qarshi ishlab chiqilgan antitelalar yordamida zararsizlantiriladi.

Viruslar kasal odam yoki hayvondan sog’lom kishiga quyidagi yo’llar bilan yuqishi mumkin:

1. Kontakt yo’l - kasallangan odam bilan birga bo’lish, yoki kasal odamning buyumlari (siydik, axlat va balg’am tekkan buyumlar)ni ishlatish natijasida mikroorganizmning biror qismidan kirishi oqibatida yuqishi.

2. Alimantar yo’l - kasallikning og’iz orqali axlat, siydik, balg’am va boshqalar bilan ifloslangan oziq-ovqatlarni iste’mol qilish orqali yuqishi.

3. Havo-tomchi yo’l - bemor kishi aksirganda, yo’talganda, gapirganda ajralib chiqadigan tomchilardagi mikroorganizmlarning, nafas a’zolari orqali tanaga kirishi oqibatida yuqishi.

4. Transmissiv - kana yoki boshqa biror hashoratning chaqishi natijasida **mikroorganizmlarning** tanaga kirishi oqibatida yuqishi.

Virus olib yuruvchilar - deb ataladigan virus yuqtiruvchilar bo’lishi ham mumkin. Bularga oldin kasallangan, lekin to’liq sog’aymagan insonlar bo’ladi sababi ularda kasallik alomatlarini beruvchi simptomlar va belgilari aniqlanmaydi. Shunaqa kishilar organizmida tirik kasallik viruslari bo’ladi buni kishi sezmaydi, lekin boshqa kishilarga yuqtiruvchi omil bo’ladi. Quyida bir nechta yuqumli kasalliklarni ko’rib chiqamiz.

SARS-CoV-2 - [Koronavirusning kelib chiqishi](#) - 2019 yilning so’nggi kunlarida [Xitoyning Uxan shahrida yangi koronavirus](#) paydo bo’ldi. Uning ta’siri dastlab ommaviy axborot vositalarida bilindi: SARS-CoV-2 haqida yangiliklar, tahlillar, ilmiy maqolalar e’lon qilina boshladi. Oradan bir necha oy o’tib, 2020 yilning mart oyi o’rtalariga kelib atrofimiz deyarli shu so’z bilan boshlanadigan yoki shu so’z qatnashadigan gaplardan iborat bo’lib qoldi. Bugun “koronavirus” degan so’zni bilmaydigan odam yo’q, hisobi – tili chiqqan bolakaydan o’lim to’shagida yotgan keksalargacha bu haqda nimadir biladi. Koronavirus infeksiyasining yashirin davri 2 kundan 14 kungacha davom etadi. Hozirgi kunda virus tarqalishi asosan odamdan odamga yaqin aloqa oqibatida yuz bermoqda. Uning alomatlari isitma, yo’tal va nafas qisishi hisoblanadi.

Virusni barcha yoshdagi odamlar yuqtirishi mumkin. Yoshi katta, surunkali kasallikka yo’liqqan, immuniteti zaiflashgan odamlarda kasallik og’irroq kechishi mumkin. Ayni paytda Jahon sog’liqni saqlash tashkiloti va dunyo davlatlari mutaxassislari ushbu virusga qarshi kurashoqda.

–profilaktikasi-avvalo shaxsiy gigiena qoidalariga amal qilish lozim. Qo’llarni tez-tez va sovun bilan yaxshilab suvda yuvishning ahamiyati beqiyos. Bundan tashqari, spirti dezinfektsiyadan foydalanish kerak. Ovqat qilish davomida hamda undan oldin va keyin, shuningdek, ovqatlanishdan oldin, uy hayvonlari oldidan qaytganda ham qo’llarni yuvishni unutmaslik kerak. Avvalo, shamollash yoki gripp alomatlari kuzatilgan odamlar bilan yaqin aloqa qilishdan tiyilish kerak. Yuzni qo’l bilan ushlamang. Imkon qadar bozor, vokzal, katta do’konlar kabi odamlar yig’iladigan joylarga borishni kamaytiring. Yo’talganda, burun qoqqanda va aksirganda og’iz va burningizni berkiting Go’sht va sut mahsulotlarini ushlagandan keyin qo’llarni yaxshilab yuvish muhim o’rin tutadi. Go’sht mahsulotlarini

yaxshilab pishirish lozim. Xom yoki chala qaynatilgan go‘sht mahsulotlarini iste‘mol qilishdan saqlanang.. Kasallikning ilk alomatlari kuzatilganda, uyda qoling va darhol shifokorga murojaat qiling.

Kasallikning rivojlanishi -Kasallik klinikasi virus yuqqandan so‘ng 2/4 kun o‘tgandan keyin namoyon bo‘ladi. Kasallik o‘tkir, tana haroratining oshishi, yaqqol rivojlanmagan umumiy zaharlanish belgilari bilan boshlanadi. Shuningdek, bolalarda nafas olganda ko‘krak qafasida og‘riq, pnevmoniya, yo‘tal, quruq hushtaksimon xirillashlar eshitiladi.

Davolash usullari - Avval boshida koronavirus infeksiyasi oddiy O‘RVI kabi olib boriladi. Bunda ko‘p suyuqlik ichish, vitaminlar va zarurat bo‘lganida issiqlikni tushuruvchi dorilarni qabul qilish kerak. Namoyon bo‘ladigan alomatlarga qarab, yangi preparatlar qo‘shilishi mumkin.

Bu yerda bakterial infeksiya ikkilamchi bo‘lgani uchun antibiotiklar faqat isitmali qaltiroqdan (harorat 38,5 dan yuqori bo‘lib, besh kundan ortiq saqlanib tursa) keyin yoki laboratoriyada tasdiqlangan mikroblil florada qo‘shiladi. Antibiotiklar ko‘p hollarda himoya qiluvchi sifatida beriladi, shu bois kasalxonadan tashqari pnevmoniyani ambulatoriya sharoitlarida yuritish uchun ma‘qullangan antibiotiklar, asosan, ularning tabletkalari beriladi.

Zaxira guruhiga kiruvchi antibiotiklar bilan in‘eksiya qilish faqat statsionarda, O‘SVdagi bemorlar uchun amalga oshiriladi. Ularni faqat reanimatsiyalarda, hayot va mamot masalasi turganida, qo‘llash zarur. **Gormonal terapiya faqat nafas olish yetishmovchiligi yuzaga kelganidagina qo‘llanishi kerak.** Kasallikning to‘qqizinchi kundan oldin, qonda sezilarsiz o‘zgarishlar bo‘lganida kamdan-kam hollarda qo‘llanadi. Gormonlar profilaktik ta‘sir ko‘rsatmaydi. Uni erta tayinlash kasallikning kechishini yomonlashtirishi mumkin. Qonni suyultiruvchi preparatlar bilan ham xuddi shunday. Ulardan ambulatoriya sharoitlarida davolash uchun foydalanilmaydi.

Immunitetni rag‘batlantiruvchi preparatlardan foydalanish mutlaqo mumkin emas. Yaxshi o‘rganilmagan kasallikda immunitetning boshqarilmaydigan faoliyatini ishga tushirish umuman kerakmas. Shuningdek tarkibida spironolakton bo‘lgan kaliy saqlovchi diuretiklarning kaliy bilan kombinatsiyasi taqiqlanadi. Bu bilan qonda ushbu element miqdorini ko‘tarish va yurak faoliyatini buzish mumkin.

Hulosa qilib aytishimiz mumkinki, har qanday yuqumli kasallik avj olmasidan uni oldini olishimiz kerak chunki, inson hayotiga va sog‘ligiga, atrof muhitgamamlakatimiz taraqqiyotiga jiddiy xavf tug‘diradi. Natijada insonlarning turmush tarzi mamlakatning iqtisodiyoti rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. Shuning uchun avvalo har bir inson shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilmog‘i darkor.

Foydalangan adabyotlar:

- 1.O.R.Yuldashev, Sh.G.Djabborova, O.T.Xasanova. Hayot faoliyati xavfsizligi. Darslik–T.:“Toshkent-Iqtisodiyot”,2014.– 268 b.
- 2.Yormatov G‘.Yo. va boshqalar. Hayot faoliyati xavfsizligi. –T.“Aloqachi”,2009. – 348 b.
- 3.G‘oyipov H.E. Hayot faoliyati xavfsizligi. –T.: “Yangi asr avlodi”, 2007. – 264 b.
- 4.Qudratov A. va b. "Hayotiy faoliyat xavfsizligi". Ma‘ruza kursi-T “Aloqachi” 2005.-355
- 5..<https://www.amerikaovozi.com/a/new-coronavirus/5257326>.